

УДК 39(=161.2)'06

Людмила Сорочук

Сучасні прояви етнокультурного поступу українців

Розглядається питання функціонування народної традиції в сучасному житті українців. Автором виявлено соціокультурну своєрідність майданного фольклору як протесту владі під час Революції Гідності.

Ключові слова: етнокультура, українці, фольклор Майдану.

The question of folk traditions in Ukrainian modern life is considered. The author finds out socio-cultural uniqueness Maidan's folklore as a protest against government during the Revolution of Dignity in Ukraine.

Keywords: Ethnic culture, Ukrainians, Folklore of Maidan.

Культурне надбання наших предків та форми побутування українського фольклору в сучасному житті, а також питання трансформації і функціонування фольклорної традиції в контексті цивілізаційного розвитку сьогодні є малодослідженим і актуальним. Відомо, що саме усна народна творчість завжди була надзвичайно важливою у збереженні ідентичності, мови, культури та майбутнього нації. Микола Дмитренко щодо цього наголошує: «Для України порятунком від хвороб цивілізації завжди був фольклор – та усна народна творчість, що пройшла органічний шлях еволюції від архетипу до стереотипу й генетично закодувала в образах-символах безсмертні смисли буття. У фольклорі закодовано вічність гармонійної творчості розуму й серця багатьох поколінь. Фольклор твориться безперервно, повсюди й скрізь, де живуть люди...» [3].

Сьогодні, на жаль, ми спостерігаємо нівелювання усної творчості, забуття народної обрядовості, традиційної пісенності тощо. Можливо, причина криється у відсутності української національної ідеї, у моді на все чуже.

В умовах, коли Україна виходить із тривалого періоду бездержавності та нищення національної культури, дослідження фольклорної традиції стає особливо актуальним. Усна народна творчість українців упродовж тривалого часу зазнавала цензурних заборон та ідеологічного тиску. Сутність обрядодій, повнота їх соціокультурних функцій викривлялася, роль їх применшувалася (особливо комуністичною (атеїстичною) ідеологією). Прикладом можуть слугувати цілі збірки записів «штучних» народних творів про партію, Леніна, Сталіна і всіляких партійних «героїв».

Вагомим поштовхом у відродженні нашої культури і свободи, вибором європейського шляху економічного розвитку стали нещодавні події в Україні – Єврореволюція або Революція Гідності. Українці по-особливому показали своє прагнення до незалежності, патріотизм, співпереживання та взаємопідтримку. Українська Революція Гідності стала прикладом боротьби за волю і справедливість проти свавілля владного режиму, глибоко сколихнула в українського народу високі почуття патріотизму, самопожертви, любові до Вітчизни. У різних фольклорних виявах ми змогли спостерігати емоційний стан людей, взаємопідтримку, переживання та їхні бажання змін на краще.

Ми часто чули від багатьох державних діячів чимало заяв, обіцянок, які суперечили одна одній, не відповідали дійсності і, зазвичай, в народній мудрості такі факти висміювалися за допомогою прислів'їв, приказок, великої кількості анекдотів. Із вуст простих українців ми чули правду про реальну ситуацію в нашій країні, про неправду й обіцянки з боку нечесних високопосадовців.

«Говорячи про «майданний фольклор», слід пам'ятати, що йдеться саме про конкурсивну субкультуру, утворену стихійно, з доброї волі кожного і на короткий в історичній

площині проміжок часу. Жодні вікові, соціальні (майнові, статусні тощо), регіональні (ба навіть національні!), конфесійні розмежування для цієї спільноти не були іманентними. Натомість об'єднували все це людське розмаїття саме світоглядні принципи та політичні вподобання. Чому саме всередині цієї спільноти (і тих, хто стояв на Майдані, і тих, хто серцем був разом із ними) виникла фольклорна «лавина», яка реабілітувала, реанімувала і піднесла на вищий рівень й усний фольклор, й інші сучасні його форми, має своє пояснення: як відомо, подібні генеративні та регенераційні процеси відбуваються в тих суспільствах, які переживають сильні соціальні потрясіння», – зазначає Наталія Лисюк [4].

Особливістю майданного фольклору під час Єврореволюції, як і в 2004 році, стали українсько- і російськомовні твори. Відомо, що столиця нашої держави є однією з так званих контактних зон, де в побуті більш-менш рівноправно співіснують обидві мови й, відповідно, обидва фольклори, а отже, відбувається постійний діалог культур [8, с. 26]. Наталія Лисюк, аналізуючи фольклор Помаранчевої революції, зазначала: «Сфера побутування цього фольклору засвідчила його дрейф у бік писемності, а жанровий склад виявився вельми різноманітним і почасти новим (меморати/квасіимеморати, «народні новини», псевдоанонси «творів», плітки, чутки-гадки, псевдоцитати, «жартівливі віршики», лінгвістичні ігри, «кричалки», а також народні «графіті») та «скульптурні композиції» і, нарешті, перформанси тощо» [4].

До зазначених вище і традиційних фольклорних жанрів (анекдотів, байок, народних пісень, театральних вистав тощо) під час Революції Гідності додалися жанри нового часу – фотожаби, фейки, інсталяції, всілякі арт-об'єкти тощо.

Фольклорні жанри у XXI ст. трансформувалися, більшість із них зникає, залишаючись лише у вигляді усних історичних пам'яток. Проте можна без перебільшення сказати, що у XXI ст. залишився найпопулярніший фольклорний жанр – анекдот. Він є чи не єдиним жанром розвинутої у минулому сміхової культури українського народу. У ньому знаходять своє специфічне віддзеркалення значущі події суспільного життя. Із розвитком технологій дещо змінилися і всіма улюблені анекдоти, які сьогодні не просто передаються із вуст в уста, а поширюються у мережі Інтернет. Наприклад:

«Пошта України випустила марку з портретом гаранта (президента-втікача). Через деякий час пішли скарги, що вона не приклеюється. Як з'ясувалося, плювали не на той бік».

За роки незалежності України розвивався здебільшого побутовий анекдот. Політичні події у свідомості людей були відсунуті на другий план, відповідно, і політичні діячі не змогли стати персонажами анекдотів. Розвиткові побутового анекдоту сприяв і той факт, що кожна окрема особистість і весь народ були штучно ізолювані від здійснення процесу управління державою, тому й реальні політичні процеси не так глибоко торкалися безпосереднього життя людей.

Президентські вибори 2004 р., які стали переломним моментом в історії України та етапом у формуванні національної свідомості, породили безліч жартів і анекдотів, у яких коментували, іронічно загострювали, сатирично висміювали суспільно-політичні події, ситуації та їх учасників.

Події в Україні під час Помаранчевої революції та Революції Гідності репрезентують архетипізовані у свідомості народу форми, висміюючи «застарілі» методи управління, нездатність адаптуватися до часу, відсутність реакції на його виклики у представників офіційних правлячих кіл. М. Бахтін наголошує на тому, що навіть так звана стара влада все одно викликає страх, який, у свою чергу, може бути подоланий сміхом. «Серйозність, – вважає вчений, – офіційна, авторитарна, пов'язана з насиллям, заборонами, обмеженнями. У такій серйозності завжди наявний елемент страху... Сміх... передбачав перемогу над страхом» [1, с. 101].

Продуктом Євромайдану став так званий абсурдний гумор або фольклор протесту. Його вигадують прості люди у відповідь на безглузді заяви чиновників.

Відомо, що фольклор як явище постійне і водночас змінне піддається впливу зовнішніх чинників. Фактично появу всіх його жанрів можна пояснити певними експліцитними факторами-подразниками, на які люди реагують у той спосіб, який їм найбільше притаманний на певній стадії розвитку. У контексті сучасного неймовірно стрімкого розвитку різноманітних засобів зв'язку, інформаційних технологій у фольклорі відбувається трансформація й адаптація. Ідеальним каналом для передачі фольклорних наративів через їхню анонімність та ефективність оперативного поширення ідей сьогодні став Інтернет.

Американський дослідник Т. Бланк у статті «Вивчаючи передачу міських легенд...» відзначає: «Інтернет є найпершим плацдармом для вивчення міських легенд, листів щастя, розіграшів, анекдотів. Інтернет є нічим іншим, як полегшенням взаємостосунків – справжніх стосунків у фізичному світі. Звичайно, фольклористи зацікавлені вивченням специфіки людських взаємозв'язків, то яка ж тоді різниця між вивченням групи підлітків у парку та залученням себе у підліткові форуми у Світовій мережі?» [11].

Сучасний майданний фольклор важко назвати усним, адже поряд з усними формами широке розповсюдження отримали писемні (плакати). Тексти часто поширювали у друкованому чи електронному вигляді, молодь розсилали друзям та знайомим у вигляді SMS: «Бери бублика – заходь на чай» (про шини, які активісти привозили на Майдан). Дівчата писали хлопцям повідомлення: «Чорні брови, карі очі, Януковича не хочу!» або «Бунтуй! Кохай! Парламент міняй!» (власні записи автора).

Однією з основних груп, що становлять молодіжну субкультуру, є студентство, яке у Єврореволюції зіграло значну роль. Адже ця соціальна група завжди відкрита і добре відгукується на зміни. Свідченням є записи Революції Гідності, зокрема кричалки «Хто не скаже, той москаль!» або «Януковича на нари – тоді підемо на пари!» (власні записи автора). В. Борисенко, досліджуючи молодіжну субкультуру, зазначає, що саме молодь однією з перших почала активно використовувати синьо-жовті стрічки і стрічки Євросоюзу, а також взяла в руки національний прапор та прапор Євросоюзу [2, с. 5].

Яскравим жанровим різновидом, що набув надзвичайної актуальності, стали масові багатоголосі кричалки, виконувані під голосний звуковий супровід – дудки, автомобільні сирени, барабанний дріб. Змістовий діапазон вітчизняних

кричалок виявився достатньо широким: гасла («Свободу не спинити!»), вимогання («Хочемо до ЄС!»), погрози («Зека на нари – нас на Канари!») тощо.

Майданному фольклору притаманна велика кількість різноманітних пліток. Наприклад, оповіді «очевидців» про фатальний перебіг подій та зловісні прогнози щодо подальшого їх розвитку: приїзд до столиці банд злочинців, російських військових угруповань, фінансування Майдану іншими державами тощо. Ці оповіді частково відповідали дійсності, проте масштабність і загроза таких подій були значно перебільшені.

Невід'ємною складовою будь-якої події в Україні була і є пісня. Народна пісня – це код, відкриваючи який, прочитуємо цілі пласти культурних нашарувань, за якими приховано народне світосприйняття. Це стрижень, довкола якого, власне, й сформувалася традиція, адже фольклорні тексти є репрезентантом не лише поетичної вправності наших предків, а й реакцією на життєві події в сучасності. Пісня стала важливою складовою і на Євромайдані. На основі добре відомих українських пісень «майданівці» склали нові тексти:

1. «Була мене мати березовим прутом,
Щоби я не стояла з молодим беркутом!..»
2. «Горела шина, палала,
Там барикада стояла...»
3. «Ви нас підманули, ви нас підвели –
Ми ідем в Європу, ви ідіть туди...»
4. «Под народний суд, трибунал,
Кожен піде регіонал».

Саме аналізуючи пісні Євромайдану, ми спостерігаємо сучасну інтерпретацію фольклорних текстів. Крім того, майданний фольклор наочно продемонстрував і значне розширення меж колективної співтворчості. Нині його неможливо замкнути в рамках не тільки виключно усних, а й вербальних форм, натомість варто відносити до фольклору й усі ті індивідуально-анонімні та колективні твори, що закріплені у вигляді просторово організованих текстів і мають здатність повторюватися (відтворюватися) у типових ситуаціях та за типових обставин, що кореспондує із широким визначенням фольклору «як сукупності певних типів традиційних ідей та їхніх проявів у соціальному житті» [7, с. 14].

Йдеться про те, що революція – це час плакатів. Широко відобразилися події Революції Гідності завдяки плакатному мистецтву. На вулицях ми могли спостерігати людей із агітаційними плакатами на кшталт «Янукович – казьол», «Пшонка – казьол», «Желаем тебе 3-й срок на Северном Полюсе». Написи, зазвичай, супроводжуються яскравими ілюстраціями.

Крім плакатів неабиякої популярності під час Революції Гідності набув такий жанр, як графіті – написи і малюнки на стінах, парканах, у шкільних і студентських аудиторіях, що мають свої традиції, різновиди та стилі. Написи й малюнки ховають у собі цінну інформацію, тобто підтекст. Вони дають чудовий матеріал для вивчення настроїв, інтересів і проблем людей, хоча почали вивчатися фольклористами порівняно недавно. Нині робляться спроби «приручити» цей «дикий» жанр відведенням спеціальних місць, організацією конкурсів та фестивалів графіті.

Під час революційних подій ми мали змогу побачити і розмаїття кольорових стрічок, пов'язок, віночків, прапорів, малюнків, якими люди прикрашали не лише себе, а й усе довколишнє середовище – вітрини, вікна, балкони, будинки,

дерева, стовпи, автомобілі й навіть славнозвісний рояль, на якому виконували різні музичні композиції біля барикад.

Також євромайданівці створювали розписні каски, захисні щити, використовуючи традиційний український орнамент. Їх розписували народні майстри. Один із шоломів присвятили Віктору Януковичу, він весь у ялинках. Розписали головне вбрання і для лідерів опозиції. Для них написали назви партій – «УДАР», «Свободи» та «Батьківщини».

Варто згадати, що символом Євромайдану стала новорічна ялинка. Зелена красуня була дещо заполітизованою, адже це відповідало нашим реаліям й подіям Євромайдану. Її прикрасили протестними плакатами, партійними прапорами, політичними лозунгами та українською символікою, зокрема, прапором і гербом України.

Сьогодні мода на все українське набирає обертів. Люди купують одяг із національною символікою, віддають перевагу українським дизайнерам і всіляко підкреслюють національну ідентичність народними прикрасами. Неабиякими популярними стали футболки з гербом України, рюкзак в синьо-жовтих кольорах та вечірні сукні з елементами вишивки, вишиванки, тобто разом із національною самосвідомістю зріс попит і на українську символіку. Саме події Майдану, анексія Криму та війна на Сході країни відчутно вплинули на ставлення до всього українського.

Надзвичайно символічним під час подій Революції Гідності стало використання українського рушника, адже саме рушник супроводжував українців протягом життя. Всі важливі життєві події в українській родині, різні обряди поєднувались з народною піснею та рушником, як прикраса та оберіг. Тому дуже часто українським рушником на Євромайдані прикрашали сцену, портрети відомих українців, прив'язували до палиць з українськими прапорами, перев'язували хрести. За допомогою рушників молодь створювала флеш-моби, організовували ланцюги єднання тощо.

Після євромайданівських подій у Києві відбувся семінар «Євромайдан як культурний феномен руху протесту: джерела, методи, перспективи дослідження», на якому дослідниця українського фольклору Наталія Лисюк виголосила цікаве повідомлення на тему «Портрет Президента в протестному інтер'єрі: анатомія ненависті». Н. Лисюк проаналізувала такі візуальні прояви протесту, як зображення на плакатах, стінах, рекламних щитах тощо, зазначивши, що для цих зображень характерні зооморфізація, демонізація, вульгаризація образу Віктора Януковича, обігрування його кримінального минулого та диктаторських методів управління. На початку протестів домінувало прагнення просто позбавитися на той час ще діючого Президента. В подальшому зневага зростала, що вилилася в візуалізації негативу стосовно цієї публічної особи. Дослідниця відзначила, що Євромайдан характеризується надзвичайним сплеском стихійної креативності і опрацювання всього (пост)фольклорного матеріалу потребує чималих зусиль [9].

Дуже яскраво під час подій Революції Гідності відбувались Народні віча, які в Україні прийнято проводити здавна. На таких численних зібраннях люди та керівники різних політичних сил і організацій мали змогу висловлювати свої думки та приймати важливі рішення. Народні віча відбувались не лише на Євромайдані в Києві, а й по всій території України.

Усе викладене вище дає підстави зробити певні висновки. Нині, як і багато століть тому, народні традиції та звичаї є одним із головних чинників відродження й збереження нації. Кожен із нас є спадкоємцем великої скарбниці народної культури, продовжувачем її традицій і звичаїв.

Відомо, що усна народна творчість завжди була надзвичайно важливою у збереженні ідентичності, мови, культури та самобутності нації. Якщо провести аналіз політичної ситуації в Україні під час Помаранчевої Революції, то можна впевнено констатувати той факт, що сміхова культура стала засобом для розчинення страху суспільства перед владними органами. Неможливість на перших етапах протистояти цій системі в політичному плані дістала цілком виразне вирішення у народній творчості. Створенню майданного фольклору передували певні чинники: добровільне зібрання великої кількості людей на Майдані для вияву протесту, висміювання тогочасної влади, прагнення людей до кращих змін в нашій державі та євроінтеграції.

Таким чином, майданний фольклор відіграє важливу роль у функціонуванні фольклорної традиції в контексті цивілізаційного розвитку як вияв спротиву владі під час Революції Гідності.

1. *Бахтин М.* Творчество Франсуа Рабле и народная культура средневековья и Ренессанса. – М.: Художественная литература, 1990. – 543 с.
2. *Борисенко В.* Вірування у повсякденному житті українців на початку XXI століття // Етнічна історія народів Європи. Збірник наукових праць. – К.: УНІСЕПВ, 2003. – Вип. 15.
3. *Дмитренко М.* Український фольклор і глобалізація [Електронний ресурс] / Микола Дмитренко. – Режим доступу: <http://www.yatran.com.ua/articles/328.html>.
4. *Лисюк Н.* Фольклор як політична зброя [Електронний ресурс] / Наталія Лисюк. – Режим доступу: <http://www.ucipr.kiev.ua/publications/folklor-iak-politichna-zbroia/lang/tab02>.
5. *Ніколаєва А. В.* Вірування у повсякденному житті українців (кінець XX – початок XXI ст.). – Харків, 2009. – 96 с.
6. *Полищук Ю.* Это сладкое слово «свобода» // Вечерние вести. – 7 дек. – С. 4.
7. *Путилов Б. Н.* Фольклор и народная культура. – СПб., 1994. – 239 с.
8. *Росовецький С. К.* Український фольклор у теоретичному висвітленні: Посібн. для ун-тів. – К., 2005. – Ч. 1: Теорія фольклору. – С. 26–28.
9. Семінар «Євромайдан як культурний феномен руху протесту: джерела, методи, перспективи дослідження»: післямова. – Режим доступу: <http://archeos.org.ua/?p=3245>.
10. Фольклор как зеркало украинской революции (анекдоты, байки, песни, фото, видео). – Режим доступу: <http://www.061.ua/article/475685>.
11. *Blank T. J.* Examining the Transmission of Urban Legends: Making the Case for Folklore Fieldwork on the Internet [Електронний ресурс] // Folklore Forum. – 2007. – № 36 (1). – Р. 15–26. – Режим доступу: <https://scholarworks.iu.edu/dspace/bitstream/handle/2022/3231/FF%2037-1%20Blank.pdf?sequence=1>.